

Az anyanyelvi nevelés közös lehetőségei és dilemmái

KÖLLŐ ZSÓFIA

A romániai magyar tankönyvkiadás és az anyanyelvi tankönyvek

Amikor a romániai tankönyvhelyzetről beszélünk, sokféle korlátba ütközünk. Először is, sosem lehet végleges érvennyel kijelenteni, hogy a tankönyvkiadás rendszere Romániában „így és így működik”. Amikor e tanulmány szerzője bemutatta előadását *Az anyanyelvi nevelés lehetőségei és dilemmái* című konferencián, még egy, a tankönyvtörvény értelmében létrehozott központi tankönyvkiadó felelt a tankönyvek kiadásáért – azóta ismét magánkiadóknál készülhetnek el a romániai (magyar) oktatás tankönyvei. És bár a tanulmány fókuszában egy új szemléletű anyanyelvi nevelési program és annak oktatási segédanyagai állanak, ezen tankönyvek és segédkönyvek megszületésének története óhatatlanul összefonódott a romániai tankönyvkiadási rendszer viharos történetével, amelynek három korszakát érinti a tanulmány: a 2013 és 2017 között érvényben lévő magánkiadói pályázati rendszert, a 2017-es és 2018-as központosított tankönyvkiadást, illetve a 2019-es visszatérést a magánkiadós rendszerhez.

Másrészt nagyon nehéz szakmai vitát folytatni a kérdésről, hiszen sem a törvény megszületését, sem a tankönyvkiadási folyamatot nem a szakmaiság ihlette.

A harmadik korlát pedig személyes agályom. Tankönyvszerzőként két évig vettem részt pályázási és kiadási folyamatban, a pozícióból kifolyólag pedig (a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége kötelékébe tartozó Erdélyi Tankönyvtanács ügyvezetőjeként második éve követem a romániai magyar tankönyvek körüli eseményeket) rálátásom, bár több réttől, mégsem elfogulatlan. Tehát az itt közölt helyzetkép végső soron egy speciális nézőpont terméke.

ismét magánkiadóknál készülhetnek el a romániai (magyar) oktatás tankönyvei

MIÉRT KELLENEK ÚJ TANKÖNYVEK?

Egy olyan oktatási rendszerben, amelyben egy tanár jó eséllyel taníthat abból a tankönyvből, amelyből tanult, felmerül a kérdés, hogy az elmúlt években miért is volt olyan sürgős egész évfolyamok tankönyveit lecserélni – de legalábbis a régieket kivonni a forgalomból. Nos, a folyamat háttérében a 2013-ban elindult reform áll, amelynek lényeges motivációja a kerettantervek és a tantárgyi programok megváltozása. Az új tantervek egységesen a kompetenciafejlesztésen alapulnak, tehát e szövegeknek maguknak, és a majdan rájuk épülő

tankönyveknek is szemléletváltást kell tükrözniük.

2017-ben érte el a tantervi reform az általános iskola felső tagozatát. Az új szemléletű általános iskolai tankönyvek maguk azonban ekkorra már jelentős mértékben hiányoztak a rendszerből. A reform azonban folytatódott. A tantervbeli változások nagy újdonságokat ígértek egyes tárgyak tanításában. E tárgyak közül a legfontosabb a *Román nyelv és irodalom magyar tannyelvű iskolák és tagozatok számára*, melyet csak kommunikációközpontú megközelítésben, a többségiéktől teljesen eltérő tankönyvek és módszertan segítségével lehet immár oktatni. A *Magiszter* oktatási folyóirat 2017-es téli számát például az új tantárgyi programoknak, valamint az új tankönyvekhez kapcsolódó első tapasztalatoknak szentelte.¹ Ezeket a könyveket azonban előbb meg kellett írni. De hogyan is történt ez az első, tantervreform utáni felső tagozatos tankönyveknél?

SAJÁT PÉLDA: A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANKÖNYV ÉS SEGÉDANYAGAI

2017. február 28-án megjelent az anyanyelv oktatásának új tanterve az V–VIII. osztály számára, amelyet a szabályozás szerint évfolyamról évfolyamra vezetnek be a 2017–18-as tanévtől kezdődően. A tantervből kiemelnék néhány fontos állítást, ame-

lyet a magyartanároknak és a tankönyvírásra készülő szerzőknek is meg kellett fontolnia.

- „A tanterv a magyar mint anyanyelv **új szemléletű** tanítását/tanulását kívánja megvalósítani, elmélyítve és kibővítve az alapozó szakasz tantervi követelményeit.”
- „A tantervben hangsúlyosan jelenik meg **a szövegértési és -alkotási képesség (szóban és írásban) fejlesztése.**”
- „Az irodalmi szövegek feldolgozásában a tanterv a **befogadóközpontú, élményszerűséget biztosító irodalomtanítást** képviseli.”
- „A tanterv szemlélete szerint a **nyelvi jelenségeket** nem elszigetelten kell felfe-

a többségiéktől teljesen eltérő tankönyvek és módszertan

deztetni, hanem összességükben és kölcsönhatásukban, vagyis **funkcionális megközelítésben** vizsgálni.”²

Az új szemlélet lényegét a *Magiszter* hasábjain *Bartalis Boróka* tankönyvszerző társam foglalta össze, kiemelve elsősorban a nyelvi nevelés, grammatikai ismeretek terén bekövetkező szemléleti változást.³

Az új irányelvek szellemében a minisztérium pályázati kiírására elkezdődött a tankönyvszerzési folyamat az V. osztály számára. Nehézséget okozott, hogy mindössze 100 nap állt rendelkezésre a teljes, nyomdakész, digitális háttéranyaggal és román nyelvű fordítással is ellátott könyv elkészítésére, illetve a szabadpiaci rendszer esetlegessége miatt III–IV. osztályos új

¹ *Magiszter*, 15. 4. sz. (2017/Tél)

² *Tantárgyi program – Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv), V–VIII. osztály*; Programa școlară pentru disciplina Limba și literatura maternă maghiară clasele a V-a – a VIII-a. Anexa nr. 2, la ordinul ministrului educației naționale nr. 3393 / 28.02.2017, Ministerul Educației Naționale, București, 2017.

³ Bartalis Boróka (2017): Értő olvasás, tudatos kommunikáció és gyermekbarát grammatika. *Magiszter*, 15. 5. sz., 18–25.

szemléletű anyanyelv tankönyv nem lévén, az előző évfolyamok oktatási eszközeibe sem lehetett kapaszkodni. A rendszerbe nem volt belekódolva a tankönyvkísérlet, a kipróbálás lehetősége, „most vagy soha” alapon, élesben kellett megírni egy új szemléletet érvényesítő tankönyvet. Sokat segített viszont, hogy tankönyvkiadásban az elmúlt néhány év alatt profivá érett kiadóval dolgozhattunk, illetve hogy szakmai tanácsadók is segítették a munkánkat (Kádár Edit és Fóris-Ferenczi Rita, a BBTE oktatói).

A tankönyvek szakmai elbírálásának átláthatatlansága ellenére örömmel töltött el, hogy első tankönyvszerzői próbálkozásunk sikerrel járt, és a két választható V. osztályos anyanyelv-tankönyv közül az egyik a miénk lett.⁴ A tankönyv ráadásul váratlan pozitív sajtóvisszhangra talált, elsősorban Magyarországról, Kálmán László nyelvész és Arató László, a Magyar tanárok Egyesületének elnöke megszólalásai nyomán.⁵ Itthon is bekerült a diskurzusba, a magyartanárok barátoknak vele, több módszertani körre, szakmai tanácskozásra kaptunk meghívást a tankönyv apropóján. Elsősorban néhány szövegválasztásunk váltott ki némi ellenérzést a kollégákban (Petőfi Sándor János vitéze helyett Varró Dániel *Túl a Mászár-hegyen* című elbeszélő költeményével foglalkozunk), illetve a funkcionális nyelvi szemlélethez való igazodás igényel nagyobb, a gyökerekig hatoló erőfeszítést a leíró grammatikához szokott gyakorló tanároktól.

funkcionális nyelvi szemlélethez való igazodás

A tankönyv nyelvi szemléletét támogatandó, megjelent a tanterv nyelvi tartalmi mentén összeállított oktatási segédanyag – tanári kalauzzsal, módszertani ajánlásokkal, mérőlapokkal ellátva, hét évi munka eredményeként, egyetemi munkacsoportból alakult szerzők és munkatársak csapatától. (Elsősorban azért vágtunk bele a tankönyvírásba, mert hosszú évek óta dolgoztunk már a nyelvi szemléletet megújító feladatokon, gondolkodtunk együtt az anyanyelvoktatás lehetőségeiről.) Ez a segédanyag egyben tanári kézikönyv is.⁶ A benne található feladatok differenciálási lehetőségeket is adnak, illetve a nyelvváltozatok közötti különbségeket is felmutatják.

Szövegvilágjáró címen megjelent a tankönyv anyagát kiegészítő munkafüzet is.⁷ A *Tudtad?* fejezet a tankönyvi témaköröket kiegészítő köznapi szövegek és az ezekhez kapcsolt kérdéssorok segítségével fejleszti a szövegértési kompetenciát. Az *Olvastad?* fejezet az irodalom területén való tájékozódásban segít: olvasmányokat ajánl, és ezek feldolgozásához nyújt fogódzót kreatív feladataival. Az *Írni jó* fejezet pedig a különböző típusú szövegek írására készíti fel a tanulókat, figyelembe véve az *írásfolyamat* jellegzetességeit és az egyes szövegfajták sajátosságait is.

Úgy tűnt, lehetőség van egy koherens, a tantervvel összhangban lévő, egész tagozaton végigvonultatható tankönyvcsalád kiépítésére. Azonban jött az ősz – és az új tankönyvkiadási rendszer.

⁴ Bartalis Boróka, Köllő Zsófia, Orbán Zsuzsa-Lilla, Szócs Hedviga és Tamás Adél (2017): *Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv)*. Tankönyv az V. osztály számára. Kreatív, Marosvásárhely. A szerzőcsapat vezetője Tamás Adél volt.

⁵ Ld. a Magyar tanárok Egyesületének honlapján közölt véleményt: <https://magyartanarok.wordpress.com/2017/08/13/szemleleti-kulonbseg-arato-laszlo-a-romaniai-magyar-nyelv-es-irodalom-tankonyvrrol/>

⁶ Kádár Edit (2017, szerk.): *Feladatbank anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. Ábel, Kolozsvár.

⁷ Tamás Adél és Bucur Tünde (2017): *Szövegvilágjáró. Munkafüzet az V. osztály számára*. Kreatív, Marosvásárhely.

A TANKÖNYVTÖRVÉNY ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

Amint az előbbiekből kitűnt, a 2017–18-as tanévig a romániai tankönyvkiadás piaci rendszerben működött. A kiadók kész tankönyvekkel pályázhattak a minisztérium által kiírt licitre. Egy tantárgyból több tankönyv is nyerhetett, az iskolák választhattak az alternatív tankönyvek közül (a magyar oktatás kettő közül választhatott). A piaci rendszer kisebbségi tankönyvek kiadása szempontjából előnytelen volt: a kis példányszámú tankönyvek megjelentetése a kiadóknak nem érte meg, az önköltséget a kötelező digitalizálás is növelte. 2006 óta teljesen megoldatlan a magyar tankönyvek szakmai, nyelvi ellenőrzése, felülvizsgálata is. Így történhetett meg, hogy a 2013-ban elindult tantervreform után sorra évfolyamok maradtak használható tankönyvek nélkül (a korábbiak közül több szintén használhatatlan). Az említett tanévet harmadikosaink tankönyv nélkül, a negyedikesek egyetlen tankönyvvel kezdték meg, az ötödikeseknek legfeljebb három tankönyv lehetett a táskájukban. A helyzet évfolyamonként átlagosan több mint 10 000 magyarul tanuló gyereket érint.

A románul tanuló ötödikesek sem kezdtek jobban, a közbeszerzést követő óvások miatt késlekedtek a tankönyveik, és nyolc hétig összefoglaló útmutatókból tanulhattak. Ezeket az útmutatókat a magyar diákok számára is kinyomtatta a minisztérium román nyelven, fordításukról a kisebbségi oktatás számára nem gondoskodott, ahogyan az azóta megjelent tankönyvekéről sem. A helyzetet súlyosbítja, hogy a korábban a tankönyvek kiegészítésére, pótlására használt segédanyagok sem használhatóak minisztériumi engedély nélkül. Az engedélyeztetési folyamat költséges, s ez

szintén diszkriminatívan érinti a magyar nyelvű oktatási anyagokat.

A szakminisztérium a tankönyvek késlekedésére hivatkozva és e tarthatatlan helyzet orvoslásaként 2017. szeptember 26-án közzétett egy törvénytervezetet, szeptember 20-án pedig egy sürgősségi rendelet tervezetét, amelyek szerint a tankönyvkiadás központosításával kizárólag a Didaktikai és Pedagógiai Kiadó (EDP) adhat ki tankönyveket. Ez esetben nem a kiadók, hanem közvetlenül a szerzők pályázhatnak kézirataikkal.

HOGYAN MŰKÖDÖTT – ÉS MEDDIG – A TANKÖNYVTÖRVÉNY ÉS A TANKÖNYVKIADÓ?

Az új tankönyvtörvény vágyott hatása a tankönyvkiadási folyamat leegyszerűsítése volt, noha tudható, hogy nemcsak az egyszerűség és a gyorsaság fontos szempont, hanem a minőség is – a kisebbségi tankönyvek esetében ugyanúgy, mint a többségiéknél. Meg kell jegyezni, hogy a tankönyvpályázatok leadására szánt idő igen rövid volt az előző tanévi kiírásban is, ami nem tett jót a pályázatok minőségének. Továbbá korábban a tankönyvek a kiadóval együttműködésben, szerkesztő, korrektor, illusztrátor, grafikus, szaklektor és egyéb szakemberek közreműködésével készültek. Jelen feltételek mellett a szerzők önállóan, esetleg csupán szakmai tanácsadás mellett dolgoztak (ha egyéb szakembereket szerettek volna bevonni, azt nekik kellett megfinanszírozni), a kiadói munkálatok csak utólagosan történtek meg, ezeket is nagyrészt a szerzők végezték, az általuk felkért, de a kiadó által finanszírozott szakemberekkel.

Szerzőcsapatunk VI. osztályosoknak szóló anyanyelvtankönyvvel is pályázott, hogy az V. osztállyal elkezdett munka folytatódhasson, s a folytonosság biztosítva legyen a szemlélet képviseletében is.⁸ Pályázatunk nyert, és az egyik választható tankönyv a miénk lett VI. osztályban. Saját illusztrátorral, tördelőszerkesztővel és szerkesztővel dolgoztunk ahhoz, hogy az új kiadó és az új rendszer által már nem elvárt, de az előző tankönyv és elvárások által támasztott kritériumoknak megfeleljünk.

Általánosságban sokkal nehezebb dolga volt most a szerzőcsapatnak, hiszen a szerkesztőség nélküli kiadással kellett együttműködni, bizonytalan feltételek mellett, gyakorlatilag saját szerkesztőséget kellett létrehozni. Emiatt az elkészült tankönyvek minősége egyetlen, egyéni ízlés, az igényesség foka és mikéntje játszott közre abban, hogy melyik szerzőcsapat mennyire vette komolyan a szerkesztőségi munkát.

Minden romániai tankönyv elérhető a manuale.edu.ro honlapon. Ajánlom a kedves olvasónak az elkészült tankönyvek böngészését, akár a kisebbségi tankönyvek összehasonlítását a többségiekével; tanulságokkal fog szolgálni. Elgondolkodtat, hogy egy vizuálisan ennyire érzékeny generációnak miért is szeretnénk látvány szempontjából értékelhetetlen, minőségileg kifogásolható tankönyvekkel kiszúrni a szemét. Hogyan vehetné így komolyan az iskolát?

EPILOGUS

Persze ez a rendszer – a saját szerkesztőségi létrehozásával megalapozott tankönyvírás – is lehetett volna működőképes. A magyar szerzőcsapatok akár közös szerkesztőségbe is szerveződhetek volna. Ennek feltétele azonban az lett volna, hogy a rendszer megállapodjon, a törvény biztos alapokon álljon. Csakhogy ez már a következő tankönyvpályázat kiírásakor megdőlt.

A 2017–2018. tanév során elsőként megélhettük – a központi tankönyvkiadó megalapítása és a szerzőkkel való szerződés kötés után – a tankönyvtörvény alkotmányellenesség nyilvánítását. A helyzet

bizonytalanra vált – lehet-e egyáltalán tankönyvük a romániai iskolásoknak. Ennek ellenére a központi kiadó tovább működött, és nehézkes szerkesztési folyamat végén megszülettek a megpályázott tankönyvek. A román sajtóban több tankönyv körül botrány tört ki (joggal), aminek következtében például a hatodik osztályos *Földrajz* tankönyvet⁹ újra kellett nyomtatni, emellett a nyomdák sem bírták teljesíteni a rendelkezéseket, így a tankönyvek az iskolakezdésre nem érkeztek meg. Ami a magyar változatokat illeti, nyilvánvalóan még nagyobb volt a késlekedés. Bár kétségtelen, hogy 81 új cím jelent meg a magyar oktatás számára magyarul íródott, illetve románból fordított tankönyvekből, ami

a saját szerkesztőség létrehozásával megalapozott tankönyvírás

⁸ Bartalis Boróka, Köllő Zsófia, Orosz Annabella, Szócs Hedviga, Pataki Enikő és Tamás Adél: *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a VI. osztály számára*. Editura Didactică și Pedagogică, 2018. A *Feladatbankot* is sikerült folytatni: Kádár Edit (2018): *Feladatbank anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. 2. kötet. Ábel, Kolozsvár. Illetve megjelent egy szövegértés-munkafüzet is a tankönyvhöz kapcsolódóan: Tamás Adél, Szócs Hedviga, Köllő Zsófia: *Szövegvilágjáró – Szövegértés VI. osztály*, Kreatív, Marosvásárhely.

⁹ A könyv szerzői: Mihaela C. Fiscutean, Dorin Fiscutean, Ciprian Mihai, Ionela Popa.

jelentős arányban pótolta a korábban felhalmozódott hiányt.

A botrányok után az új tanügyminiszter, Ecaterina Andronescu kihirdette, hogy visszatér a magánkiadós tankönyvkiadási rendszerhez, aminek eredményeképpen jelenleg ismét nem szerzők, hanem kiadók pályázatait várja a minisztérium, visszahozva magával a korábbi rendszer fentebb vázolt problémáit, ráadásul a tankönyvek elkészítésére szánt határidőt *még rövidebbre* szabva.

Egy bizonytalan rendszerben mozgunk tehát, amelyben azért mégiscsak megkezdődik minden szeptemberben az újabb tanév, amelyben azért mégiscsak

folytatódik a tantervreform, és amelyben a szerzők kénytelenek bizonytalan kimenetelű szerződéseket kötni hol állami, hol magánkiadókkal. Ez nem tesz jót az egységes tankönyvcsaládok elkészülésének, a tervezhetőségnek.

A nagy kérdés pedig továbbra is fennáll: fölépül-e majd egy olyan minőségbiztosítási rendszer a romániai tankönyvkiadás berkeiben, amely garantálja, hogy csak szakmailag megfelelő, vizuálisan is átgondolt, kompetenciafejlesztő tantervekhez illeszkedő tankönyvek kerülnek az iskolával szemben amúgy is szkeptikus generáció kezébe?

„Az almának a polcra kell kerülnie, mert értékesíteni kell. Az almának kell, hogy legyen meghatározott mérete, formája, színe. Ennek érdekében gyorsérlés megengedett. Az alma legyen egyforma, időre nagy mennyiségben rendelkezésre álló, mesterséges környezetet (polc) jól tolerálja. Az almának nem kell, hogy legyen: illata, íze, zamata, beltartalma. Az alma árucikk, nem étel.”